

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ПРИДУНАЙСЬКИХ МІСТ ПАННОНІЇ У I-III СТ.Н.Е.

У процесі романізації провінційна соціальна структура зазнала значних змін. Паннонські племена змішались з новоприбулим населенням, романізувались, однак частково зберегли місцеві традиції. Внаслідок римського завоювання були засновані нові міста, у яких створилась певна соціальна система, що складалась зі станів: декуріонів, ветеранів, переселенців, відпущенників і рабів. Представники всіх цих соціальних прошарків походили з різних етнічних груп і відіграли важливу роль у формуванні провінційної культури.

Загальну соціальну структуру паннонських міст можна поділити на три підгрупи, що дозволяє більш повно і всебічно дослідити це поняття. Першим напрямком у вивченні цієї проблеми є соціально-адміністративна структура, наступним – соціально-етнічний склад населення провінції. Останнім підрозділом є соціальна структура, що базується на принципі розподілу земельної власності.

Джерелами для вивчення цієї теми є твори античних авторів: “Географія” Страбона, праці Аппіана, Публія Корнелія Таціта. Важливими пам’ятками є й епіграфічні джерела – латинські написи з Паннонії, Мезії, зібрані у *Corpus Inscriptionum Latinarum* [22, III]. Епіграфічні пам’ятки повідомляють про соціальні прошарки суспільства та етнічне походження провінційного населення, їх соціальний статус, імена та посади.

До кінця I ст. н. е. в римських провінціях склалась певна соціальна структура: великі і середні землевласники, до складу яких входила місцева романізована знать і новоприбуле населення; їхні раби і відпущеники; міські купці; ремісники й біднота, а також селянство, яке складалося з дрібних власників, общинників та орендарів.

Протягом I-III ст. відбувається активний процес романізації, внаслідок чого в суспільному житті провідну роль починає відігравати новоприбуле населення (римські громадяни), яке заснувало нові міста і стало основою провінційної соціальної структури. На чолі нової соціально-адміністративної структури міста постала рада декуріонів

(ordo decurionum). Залежно від величини міста, вона складалася приблизно зі 100 осіб. До повноважень декуріонів входили такі обов'язки, як відправа міських магістратур, прийняття важливих рішень щодо адміністративного або релігійного життя міста. Вступ до цього стану обмежував віковий (25–30 років) і майновий ценз, який мав складати не менше 100 тис. сестерціїв.

Магістратури міста складались з колегії чотирьох мужів, двоє з яких мали найвищу адміністративну і судову владу у місті. До їхнього відання належав збір податків, набір рекрутів у військо. Двоє інших дуумвірів займалися питаннями охорони громадського спокою, контролем за будівництвом і утриманням доріг. Міські магістратури обирались на рік (їх займали за рекомендацією стану декуріонів). Головним міським магістратом, якому підпорядковувалися інші, був *praefectus quinquennalis primus* [6, 171-173].

У становій ієрархії міст почесне місце займали особи, які були наділені релігійними повноваженнями. Понтифіки, що входили у цей стан разом з авгурами та августалами, були відповідальними за культ Юпітера Капітолійського [19, 151-152]. Августали ж відали відправою імператорського культу. Свою посаду вони обіймали протягом року, однак могли бути обрані вдруге і навіть пожиттєво. Августали були організовані, як жрецька колегія й існували переважно у колоніях та муніципіях. Однак, на думку угорського вченого Г.Альфьольді, в Інтерцизі, що ніколи не мала статусу міста, діяли подібні колегії, такі як *collegium Iovis*, *collegium Fortunaе* [18, 182-184]. Члени колегії будували вівтарі на честь своїх богів, присягали на вірність імператору. Корпорації августалів і севірів складались з багатих вільновідпущеників, більшість яких займалась торгівлею. За своїм етнічним походженням севіри були італіками, августали ж переважно походили зі східних провінцій [17, 451-452]. Однак після Маркоманських воєн (167-180 рр.) колегії севірів і августалів занепадають, оскільки припиняється приплив вільновідпущеників із провінцій Римської імперії. Лише у Східній Паннонії відбувається тимчасове піднесення цих організацій, де у цей час розквітає рабовласництво.

Велику частину населення провінційних міст складала така категорія осіб, які були громадянами одного міста, а проживали в

іншому. Це були так звані поселенці. Вони володіли ремісничими майстернями, мали можливість купувати землі, однак змушені були підкорятись магістратам міста, де проживали, й міста, громадянами якого вони були. У статусі поселенців перебували й ті місцеві жителі, землі яких були приписані до міста [13, 247].

Важливе значення у провінційних містах відігравали ветерани римських легіонів. Цей військовий стан був близький до декуріонів і мав право займати високі муніципальні посади. Це особливе становище ветеранів фіксувалось юридично у вигляді наданих імператорами привілеїв. Останні впродовж I-III ст. н. е. видозмінювались, однак завжди вони вказували місце ветерана у соціальній структурі.

Уперше від Октавіана Августа у 40 р. до н.е. ветерани отримали свої привілеї – звільнення від сплати земельного податку (*tributum*). Вони також могли не виконувати громадських посад, які були пов'язані зі значними грошовими витратами. Імператор створив казну для виплат нагород і купівлі землі для ветеранів. Їхні вілли та майстерні не обкладались податками. Однак із часів правління імператора Олександра Севера (222–235 р. н. е) економічні привілеї ветеранів поступово обмежуються: поновлюються сплата земельного податку, громадські повинності.

У письмових джерелах ветерани не іменуються чітко як стан (*ordo*), хоча імператорські привілеї і право на створення колегій доводять, що становище ветеранів базувалось на правах окремого соціального стану [4, 122-123]. Причинами ж створення ветеранських колегій реформи у римській армії були проведені імператором Септимієм Севером (193-211 рр.). Легіонерам було дозволено брати законні шлюби і жити із сім'ями у канабах. Самі ж колегії вважались поховальними і були лише спробою ветеранів підтримати у цих корпораціях дух братерства часів спільної служби у легіонах. У III ст. н. е. змінився принцип набору в римську армію, яка формувалась з представників місцевого населення, тоді як у I-II ст. н. е. легіони комплектувались з громадян усієї Римської імперії [10, 325]. Таким чином, припинилось організоване поселення ветеранів, котрі як колоністи були основою суспільства римських провінційних міст I-II ст. н. е.

Ще одним важливим соціальним прошарком населення провінційних міст були вже згадувані вільновідпущеники, які з'явилися

у провінційних містах як агенти та довірені особи своїх патронів і поступово стали власниками ремісничих майстерень. Ці нові колоністи, серед яких було багато італійських відпущеників, активно сприяли романізації Паннонії і формуванню громадянських общин у містах [7, 57-60]. Написи з надгробків повідомляють імена деяких багатих відпущеників, як, наприклад, Луцій Цезерній Примітив з Емони [3, III, 4246].

Щодо соціально-етнічної структури, то дунайські провінції відрізнялись від центральної частини римської імперії перш за все етнічним складом свого населення. З початком романізації суттєво змінюється етнічна структура провінційного населення, яке напередодні римського завоювання складалося з цілого ряду племен [24, 277]. Корінним населенням провінції Паннонія вважаються іллірійські племена, які проживали в районі р. Сава. Внаслідок еміграції кельтських племен на північ Паннонії відбулося взаємопроникнення двох культур – кельтської та іллірійської. Такий культурний симбіоз і склався напередодні завоювання римлянами цієї провінції [5, 19].

Звернувшись до письмових джерел, у Страбона ми знаходимо назви цих кельтських племен. Він називає їх скордисками, теврісками, бойями, а до вільних паннонців відносить бревків, андідзетів, пірустів, діціонів [11, VII, 5, 3]. Страбон також зазначає, що іллірійці частково асимілювали фракійські племена [11, VII, 3, 2]. Аппіан ж розповідає про паннонців, як про велике плем'я, що живе біля Істра (Дунаю) [1, III, 22]. За своїм суспільно-соціальним устроєм ці племена суттєво відрізнялись від римлян. Після завоювання західних провінцій Рим із корінного населення створив цивітати (племінні райони), як це сталося зі скордисками з Південної Паннонії [2, 269-271]. Існували також цивітати боїв, азалів, еравісків. Поступово процес романізації поглинув повністю або частково цивітати й об'єднав їх з територією міст, як, наприклад, за імператора Адріана (117-138 рр.) відбулось приєднання північної частини цивітата еравісків до Аквінка [23, 81-83]. Місцеві жителі, землі яких були приписані до міста, перебували на становищі поселенців. Протягом I-III ст. племінна аристократія обіймала не лише громадські посади еділів, а й, перейшовши посаду сільського магістра, ставала міськими декуріонами [21, 258-259].

Однак існувала значна частина населення, переважно сільські жителі, яка не була приписана до міст і залишалась перегрінами (паннонцями), хоча і проживала у містах. Таке становище стосується дружин ветеранів, які походили з місцевих племен, як, наприклад, Марікка, дружина Октавія. Вона походила із племені боїв, на що вказує її ім'я [26, 41-47]. Чоловік Марікки став римським громадянином ще до своєї служби у війську. Однак його дружина залишалась і далі перегріною, хоча Октавій і отримав право на законний шлюб з нею. Що ж стосується дітей, то вони до наказу Септимія Севера, який дозволив шлюби з місцевим населенням, вважались також перегрінами згідно з материнським статусом і могли лише особисто заслужити право громадянства шляхом служби у війську (за законом імператора Адріана) [14, 242-243].

Що стосується етнічного походження нових поселенців, то історик О.Г.Кудрявцев поділяє їх на дві групи. До першої він відносить ветеранів, які після закінчення строку служби в армії отримували землі і громадянські права та осідали в провінціях [8, 156-157]. З часом ветерани ставали почесними громадянами міст і претендентами на посади декуріонів і магістратів.

Оскільки провінції, серед яких була і Паннонія, відігравали важливу роль у політиці Римської імперії в II-III ст. н. е., тут зосереджувалася велика військова сила. І уже у III ст. на Дунаї було розташовано 10 легіонів, які набирали з різних частин римської імперії і тому різнились за своїм етнічним складом [16, 256]. СІЛ подає відомості зі списків легіонів про те, що в придунайських провінціях у складі військових частин перебували греки, юдеї [22, III, 3904, 71], на зміну яким у III ст. прийшли сирійці. Однак уже у III ст. н.е. паннонська армія поповнюється за рахунок місцевого населення, і тому у списках з'являються фракійські, іллірійські та кельтські імена [22, III, 10837, 10956].

Другу категорію міського населення складали італійські відпущеники. Сюди належали не лише італіки, а й греки, галли, даки, сармати, германці. У Римській імперії етнічна приналежність людини не мала особливого значення. Важливим був її громадянський статус.

Торкаючись соціальної структури, яка базувалась на розподілі земельної власності, необхідно розглянути зміни у провінційному

землеволодінні. Головним землевласником стала Римська імперія, що наділила землею своїх ветеранів і обмежила землеволодіння паннонських племен. А найважливішою причиною перерозподілу земельної власності і зміни соціального впливу у дунайських провінціях була їх колонізація.

Перші римські колонії з часом перетворились на великі землевласницькі центри, такі як Саварія, Сіскія. На цих територіях загальний характер міського землеволодіння ветеранів з часом незначно змінювався, як і земельний максимум, покладений в основу при заснуванні аграрних колоній. І часто діти перших ветеранів, середніх і дрібних землевласників, уже не володіли своїми землями. Поступово відбувалась концентрація землі в руках одних громадян за рахунок обезземелення інших, а сам розвиток муніципального землеволодіння існував за принципом знищення власності родових общин. Місцеве населення проживало навколо провінційних міст, і паннонські племена ставали для них не лише джерелом поповнення римської армії, а й об'єктом експлуатації у господарському житті. Перегріни були також найбільшим джерелом рабства, хоча до прошарку рабів входили і військовополонені, які походили із сусідніх варварських племен [9, 313-314].

У провінції Паннонія рабство було розвинено відносно слабо. Раби переважно належали представникам адміністрації, ветеранам, солдатам, відпущеникам, племінній аристократії, які складали стан рабовласників і водночас землевласників [15, 201-202].

Розвиток рабовласництва у Верхній та Нижній Панноніях упродовж I-III ст. н. е. відбувався дещо неоднорідно. У провінції Верхня Паннонія найбільш поширеним було рабовласництво у племені боїв (Вої). У руках їхньої племінної аристократії зосередились великі земельні маєтки (вілли), які оброблялись рабами. Ці раби були частиною місцевого населення і потрапляли у рабство за різних причин: шляхом незаконного поневолення або внаслідок самопродажу [20, 167-170]. Про місцеве походження рабів і відпущеників свідчать їх імена: Pannonius [22, III, 13482], Atebla, Scarbantia [22, III, 10946]. Однак не лише місцева аристократія була рабовласницькою. Письмові пам'ятки свідчать також про рабовласництво ветеранів. Упродовж II-III ст. лише ветерани, що оселились навколо військових таборів, мали

рабів і вільновідпущеників, серед яких можна назвати вільновідпущеницю ветерана I Допоміжного легіону з Верхньої Паннонії [25, 248].

У зв'язку з розвитком землеробства впродовж I-II ст. н. е. процвітало рабовласництво. З кінця II-III ст. н. е. воно поступилось колонату [22, III, 4191]. Система колонату з'явилась у маєтках муніципального населення, де власники, звільняючи своїх рабів, заселили ними свої землі у як колонів.

У провінції Нижня Паннонія у I-III ст. рабовласництво не досягло значних розмірів. Тут рабів купували переважно для торгівлі і ремісництва, оскільки рабовласники Нижньої Паннонії проживали виключно у містах.

Отже, внаслідок римського завоювання західних провінцій у Паннонії почали будуватись й розвиватись нові міста, які ставали центрами римської провінційної культури. Соціальна ж структура паннонських міст була тісно пов'язана з цією культурою, адже кожний соціальний прошарок вносив у неї своє розуміння духовних та матеріальних цінностей.

У процесі романізації провінції соціальна структура зазнала значних змін. Були створені нові стани, серед яких найвище стояв прошарок декуріонів, що керував містом і сприяв його розвитку. Ветерани були ще однією соціальною групою, яка принесла у духовну культуру Паннонії, через посередництво своїх представників, різні релігійні культури й вірування. Паннонські племена, що увійшли до різних станів і набули відповідних соціальних статусів, змішались з новоприбулим населенням, романізувались, однак частково зберегли місцеві традиції. Переселенці, відпущеники та раби, які походили з різних соціально-етнічних груп, були членами громадянської общини і відіграли важливу роль у житті провінційних міст, розвиваючи торгівлю й ремесло.

У римській імперії етнічна приналежність людини не мала особливого значення, що дало можливість усім народам, які склали населення провінції, зробити свій внесок у її культуру.

Великий стан землевласників, до якого входили майже всі соціальні прошарки, процвітав в I-II ст. н. е. на принципах рабовласництва. Однак уже у III ст. йому на зміну приходить система колонату, в основу якої була покладена практика звільнення рабів і посадки їх як колонів на землі.

1. Аппиан. Гражданские войны Пер. с греческого С. А. Жебелева, О. О. Крюгера. – Л.: Соцэкгиз, 1935. – 330 с.
2. Археология Венгрии / Отв. ред. В. С. Титов. – М.: Наука, 1986. – 360 с.
3. Избранные латинские надписи по социально-экономической истории Ранней Римской империи // Вестник древней истории. – М.: Наука, 1955. – № 2-4. – 1956. – № 1-4.
4. Колосовская Ю. К. К вопросу о социальной структуре римского общества I-III вв. н. э. // Вестник древней истории. – М.: Наука, 1969. – № 4. – С. 122-129.
5. Колосовская Ю. К. Паннония в I-III вв. – М.: Наука, 1973. – 253 с.
6. Колосовская Ю. К. Римский провинциальный город, его идеология и культура // Культура Древнего Рима. – В 2 т. – М.: Наука, 1985. – Т. 2. – С. 167-258.
7. Колосовская Ю. К. Роль италийских отпущеников в романизации Паннонии // Вестник древней истории. – М.: Наука, 1971. – № 2. – С. 57-70.
8. Кудрявцев О. В. Исследования по истории Балкано-Дунайской области в период Римской империи и статьи по общим проблемам древней истории. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – 411 с.
9. Садецки-Кардош Ш. К истории общества Паннонии во времена Марка Аврелия // Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae. – Budapest: Acad. Kiado, 1955. – Т. IV. – 3-4. – С. 321-328.
10. Силади Я. Внутренняя борьба и вторжения варваров в районе Аквинкума // Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae. – Budapest: Acad. Kiado, 1957. – Т. V. – 1-4. – С. 309-322.
11. Страбон. География в 17-книгах / Перевод, статья и комментарии Г. А. Стратановского. – Л.: Наука, 1964. – 707 с.
12. Тацит Публий Корнелий. Сочинения. В 2-х т. / Отв. ред. С. Л. Утченко. – Ленинград: Наука, 1969. – 444с.; 370 с.
13. Шгаерман Е. М. Кризис рабовладельческого строя в западных провинциях Римской империи. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – 512 с.
14. Шгаерман Е. М. Мораль и религия угнетенных классов Римской империи. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 319 с.
15. Шгаерман Е. М. Социальные основы религии древнего Рима. – М.: Наука, 1987. – 319 с.

16. Штаерман Е. М. Этнический и социальный состав римского войска на Дунае // Вестник древней истории. – М.: Наука, 1946. – №3. – С. 256-266.
17. Alföldi G. Augustalen und Sevirkurpschaften // Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae. – Budapest: Acad. Kiady, 1955. – Т. VI. – 1-2. – S. 433-459.
18. Alföldi G. Collegium – organisationen in Intercisa // Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae. – Budapest: Acad. Kiady, 1958. – Т. VI. – 3-4. – S. 177-197.
19. Alföldi G. Pannonici Angures // Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae. – Budapest: Acad. Kiady, 1960. – Т. VIII. – 1-2. – S. 145-164.
20. Barcoci L. Ethnische Zusammensetzung der pannonischen Beulkerung am Ende des II. und in der ersten Hälfte des III. Jahrhunderts // Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae. – Budapest: Acad. Kiady, 1959. – Т. VII. – 1-3. – S. 167-175.
21. Barkoczi L. The Populations of Pannonia from Marcus to Diocletian // Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. – Budapest: Acad. Kiady, 1964. – Т. XIV. – 3-4. – S. 256-356.
22. Corpus Inscriptionum Latinarum. – Vol. I-XVI. – Berolini, 1863-1946.
23. Dogaru M., Zahariade M. History of the romanians. – Bucharest: Amco press Publishing House, 1996. – 303 p.
24. Flep F. Sopianae. – Budapest: Acad. Kiady, 1984. – 392 p.
25. Mocsy A. Die Entwicklung der Sklavenwirtschaft in Pannonien zur Zeit des Principates // Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae. – Budapest: Acad. Kiady, 1956. – Т. IV. – 1-4. – S. 221-249.
26. Nagy T. The military diploma of Albertfalva // Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. – Budapest: Acad. Kiady, 1956. – Т. VII. – 1-4. – P.20-70.
- Татьяна Комлык. Социальная структура придунайских городов Паннонии в I-III ст. н. э.** В процессе романизации провинциальная социальная структура претерпела значительные изменения. Паннонские племена смешались с новоприбывшим населением, романизовались, но и частично сохранили местные

традиции. Вследствие римского завоевания в провинции Паннония были основаны новые города, в которых сложилась определенная социальная система, состоящая из разных сословий: декурионов, ветеранов, переселенцев, отпущенников и рабов. Представители всех этих социальных слоёв общества происходили из разных этнических групп и сыграли важную роль в формировании провинциальной культуры.

Tetyana Komlyk. The social structure of the Danube cities of Pannonia in the I-IIIth c. The article deals with the problem of the social structure of the population of Pannonia in the I-IIIth c. It is based on the epigraphical sources (CIL) and on the works of the antique writers. In the processes of Romanization the provincial social structure was changed. The Pannonian tribes mixed with new population but they kept their traditions. The social structure consists of decurions, slaves, and veterans. The provincial population came from different ethnical groups.